

«Sisters Richynski». Spread of temporal syntaxemes in the text of this novel are considered. In the Ukrainian language exists 38 prepositions for presentation of the temporal relations. The semantics of the temporal syntaxemes are showed. Temporal syntaxemes used in novel by I.Vilde present the adverb the prepositional-case forms of the substantives case forms of the substantives and Participle II is concluded.

Key words: syntax, functional syntax, simple complicated sentence, syntaxem, secondary units, temporal syntaxemes.

УДК 811.161.2'373.611

Інна Демешко

ПРИНЦИПИ ОПИСУ СЛОВОТВІРНОЇ МОРФОНОЛОГІЇ ДЕВЕРБАТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті окреслено перспективу дослідження девербативів в українській мові в контексті теоретичних здобутків сучасної лінгвістики, розглянуто проблемні питання дериваційних відношень, напрямків словотвірної мотивації віддієслівних похідних, з'ясовано принципи опису словотвірної морфонології віддієслівних іменників. Установлено, що для девербативів найчастотнішою з усіх морфонологічних операцій є усичення, консонантні чергування та модифікації наголосу.

Зазначено, що структура та наповнення словотвірних гнізд із вершинними дієсловами залежить від словотвірних значень, сформованих певною лексико-семантичною групою твірних дієслів та словотворчим засобом, походженням та частотою вживання дієслова. На словотвірну спроможність віддієслівних утворень впливає їхня функціонально-стильова характеристика: у загальномовних питомих дієслів по-різному наповнені словотвірні зони дериваційних парадигм: це чотири- або тризонні девербативи, у вузькоспеціальних або запозичених дієслів – одно- або двозонні девербативи. Урахування семантичних, словотвірних відношень між твірним і похідним у словотвірному гнізді дає змогу виявити зв'язки, що існують між словами, утвореними різними способами словотворення.

Ключові слова: девербавити, транспозиція, словотвірна морфонологія, словотвірні гнізда з вершинними дієсловами, усичення, консонантні чергування, модифікації наголосу.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. У річищі системного багатоаспектного аналізу девербативів особливе наукове зацікавлення становлять дослідження словотвірної морфонології віддієслівних дериватів. Словотвірна морфонологія належить до маргі-

нальних галузей на межі словотвору й фонології, що вивчає зміни фонем у процесі словотворення, фонологічну структуру морфем і їхніх аломорфів. Право на самостійне існування наукової дисципліни визначається наявністю та ступенем сформованості її категорійного апарату – системи базових термінів. Вивчення мовних одиниць у межах антропоцентричної парадигми неможливе без звернення до словотвірного і морфонологічного проміжних рівнів мови. Усі похідні української мови залежно від кореневої (основної) чи формантної спільності діляться на дві групи. Першу утворює коренева (основна) співвідносність похідних – словотвірні гнізда і їхні конституенти: словотвірні парадигми, ланцюжки й пари; друга – базується на формантній співвіднесеності, до якої належать словотвірні типи й категорії. Кожне похідне слово, що входить до словотвірного гнізда (СГ), характеризується індивідуальним набором похідних. Побудова типології СГ дає змогу простежити характер морфонологічних трансформацій на різних ступенях словотворення. Тому опис і дослідження формальних ознак мовних одиниць з погляду системно-структурної лінгвістики залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Морфонологія пройшла декілька етапів становлення й розвитку. Перший етап – 30–40-і – к. 60-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. Для цього періоду характерне зародження двох основних морфонологічних концепцій: дескриптивної (аналітичної) і генеративної (синтетичної), що представлені працями М. С. Трубецького, Н. Є. Ільїної, В. Б. Касевича, В. Г. Чурганової, Ю. Г. Панкраца, В. В. Лопатіна та ін. Другий період представлений працями Р. О. Якобсона й розроблена в американській лінгвістиці. Саме в цей період закладені основи морфонології як розділу мовознавства: визначені її завдання, термінологічний апарат, методологія. Наступний період розвитку основних теоретичних концепцій відбувається у 80-х рр. ХХ ст. Докладний аналіз цього періоду здійснено в монографіях С. М. Толстої [5], І. Б. Іткіна [4]. Дослідники констатують на виникненні «проміжного» між дескриптивним і генеративним – «динамічного» підходу, представленого працями Т. В. Булигіної, Д. С. Ворта, В. Г. Чурганової. Н. І. Даниліна наголошує, що морфонологічні праці останніх десятиліть присвячені порівнянню окремих явищ, а не структурних параметрів систем у їхній цілісності. Відмінність у використанні методів та особливостях терміновживання ускладнює порівняння й узагальнення результатів, отриманих різними дослідниками [1, с. 4].

На початку ХХІ ст. з'являються праці, присвячені дослідженню морфонологічних процесів при словозміні та словотворі староукраїнської мови другої половини ХVІ–ХVІІІ ст. (Н. П. Русаченко), дериваційної морфонології російських говорів (О. Г. Антипов). Спроби описати морфонологію знаходимо в працях С. М. Толстої (при описі морфонології словозміни та словотворення польської мови), М. Ю. Федурко (при описі морфонології СГ відіменникового словотворення української мови), Г. В. Пристай (при описі морфонології СГ відприкметникового словотворення української мови) та ін. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю системного опису морфонології СГ віддієслівних дериватів, потребою вивчення дериваційного потенціалу вершинних дієслів словотвірної парадигми (СП), морфонологічних трансформацій на всіх ступенях словотворення, необхідністю виявлення морфонологічних моделей віддієслівних похідних субстантивної, вербальної, ад'єктивної та адвербіальної зон, установленню національних специфічних рис парадигмотворення.

Метою пропонованої розвідки є розгляд теоретичних проблем віддієслівної словотвірної морфонології української мови, проблемних питань дериваційних відношень у сучасній українській літературній мові. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) окреслити перспективу дослідження девербативів в українській мові в контексті теоретичних здобутків сучасної лінгвістики; 2) розглянути проблемні питання дериваційних відношень, напрямків словотвірної мотивації віддієслівних похідних; 3) з'ясувати принципи опису словотвірної морфонології віддієслівних іменників; 4) виявити особливості словотвірної морфонології віддієслівних похідних в українській мові; 5) проаналізувати чинники, які детермінують структури словотвірних гнізд та наповнення словотвірних зон. Ці завдання можна розв'язати, установивши напрямки словотвірної мотивації у словотвірному гнізді й проаналізувавши мотиваційні відношення. Аналіз співвідношень компонентів немотивованої частини значення мотивованих слів і значень словотвірного форманта дає змогу виявити семантичні властивості форманта. Для вивчення цих проблем залучені не тільки загальноновживані слова, але й okazіональні утворення. Залучення okazіональних утворень дає змогу визначити ступінь продуктивності форманта, словотвірного типу, а також визначити семантичні обмеження, зокрема можливість утворення слів із відповідним формантом (того чи того словотвірного типу), омонімію вершинних дієслів і словотворчих засобів [3].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На всіх ступенях деривації більше суфіксальних утворень, ніж префіксальних. Фактичний матеріал дозволяє твердити, що питомим дієслівним основам (нечленованим і членованим) та дієслівним основам іншомовного походження (членованим) властива асиметрія морфемної будови.

Однією з характерних особливостей входження дієслів до словотвірної системи сучасної української літературної мови є вплив їхньої семантики на словотвірні можливості слова. Проблему семантичного нарощення в структурі похідного слова в україністиці порушували В. О. Горпинич, В. В. Грещук, Н. Ф. Клименко, О. К. Безпояско, З. О. Валюх та ін. Для дієслів характерна транспозиція: *кля́сти* – *кля́д-ен'н'(а)*, *клад'-ій*; *ході́ти* – *ході́н'н'(а)*, *копа́ти* – *коп-а́ч*, *відповідáти* – *відповідь-0*, *платі́ти* – *плат-і́ж*. Творення девербативів від префіксальних дієслів (на II ступені деривації) є фактом об'єднання в одному словотвірному акті лексичної та синтаксичної деривації, тобто процесом вербалізації і транскатегоризації назв дії до класу іменників: *в'ї-клясти* – *в'їклад-к(а)*, *пере-клясти* – *перекля́д-ен'н'(а)*, *за-везті́* – *завéз-ен'н'(а)*.

За морфонологічного моделювання виникають проблеми при визначенні морфонологічного типу. Наприклад, слова *везті́* і *возі́ти*, *несті́* і *носі́ти* перебувають на одному ступені деривації, але мають різні морфонологічні типи, морфонологічні класи й морфонологічні моделі. Чергування голосних /e/ – /o/ (*несті́* – *носі́ти*, *везті́* – *возі́ти*, *бресті́* – *броді́ти*) успадковане ще від спільноіндоевропейської доби. Хоч виникнення цього чергування викликане, ймовірно, акцентними причинами, воно ще на спільнослов'янському ґрунті стало засобом диференціації словотвірних категорій та граматичних значень. Первинна дієслівна основа творилася з /e/, а похідна – дієслівна чи іменна з /o/: **nesti* – **nositi*; **vezti* – **voziti*; **bresti* – **broditi*. До історичних (а не морфонологічних) вокалічних чергувань належать і чергування /o/ – /a/. Пор., СГ, вершиною якого є дієслово *возі́ти*, складається з 183 похідних, а дієслово *везті́* складається з 134 похідних, ці вершинні дієслова належать до різних морфонологічних класів, морфонологічних типів і морфонологічних моделей, які супроводжують реалізацію морфонологічної структури.

Досить актуальним залишається питання мотивації для словотворення, оскільки співвідношення мотиватора і мотивата становить сутність дериваційного процесу та дериваційного механізму. Відсубстантивне походження низки дієслів підтверджують морфонологічні про-

цеси (морфонологічні альтернації на морфемному шві, зміна наголо-су) спільнослов'янської та спільносхіднослов'янської доби. Напрямок словотвірної мотивації дає змогу встановити походження лексичної одиниці. Наприклад, лексема *ліквідація* у «Словообразовательном словаре русского языка» О. М. Тихонова (1990), «Українсько-російському словотворчому словнику» З. С. Сікорської (1995) подається як віддієслівне утворення, а в «Кореневому гніздовому словнику української мови» Є. А. Карпіловської (2002) – це вершинне слово, від якого утворено похідне дієслово *ліквідувати*. Підтримуємо думку Є. А. Карпіловської, що лексема *ліквідувати* відсубстантивного походження, на це вказує і походження слова *ліквідація* (< середньолат. liquidatio – закінчення справи < liquidus – вільний від боргів) (СІС, с. 593, ЕСУМ, 3, с. 260). До десубстантивів належать і похідні *грішити* (від *grіx*) (ЕСУМ, 1, с. 598), *жалкувати*, *жаліти* (від *жаль*) (ЕСУМ, 2, с. 186), *лікувати* (від *лік-0²*, *лік(а)²* (засоби лікування)) (ЕСУМ, 3, с. 260), *мастити* (від *масть-0²* (мазь)) (ЕСУМ, 3, с. 410) на це вказує етимологія цих слів. Етимологічний аналіз, крім структурного, сприяє з'ясуванню напрямку мотивації і визначенню походження слова: перед нами дієслово чи відіменникове дієслово. Пор., *наказати* – *наказ*, *виступити* – *виступ*, *уявляти* – *уява* і под. Для відіменникових дієслів характерним є збереження в структурі дієслівних основ іменникових формантів, а для віддієслівних іменників – наявність в основі дієслова префікса. Отже, напрямок мотивації встановлюється на основі семантичних і формальних засобів, пов'язаних відношеннями мотивації.

Мотивовані слова певної частини мови пов'язані між собою різними відношеннями: семантичними, словотвірними, враховуючи продуктивність різних словотвірних типів і частини мови твірних слів. Також необхідно враховувати обмеженість у сполучуваності твірної основи зі словотвірним засобом. Тому похідні відповідної частини мови мають свій ресурс словотворчих засобів, характерних для кожної словотвірної зони СП, що входить до СГ із членованим чи нечленованим вершинним дієсловом. Саме такий підхід визначає словотвірну специфіку кожної частини мови і сприяє опису словотворення кожної частини мови як окремої підсистеми.

Структура та наповнення СГ із вершинними дієсловами залежить від словотвірних значень, що сформовані певною лексико-семантичною групою твірних дієслів та словотворчим засобом, походженням та частотою вживання дієслова. У системі словотвору української

мови поряд з успадкованими спільноіндоєвропейськими, спільнослов'янськими та спільносхідно-слов'янськими утвореннями виявляються власне українські деривати як наслідки дериваційних процесів у становленні та історичному розвитку мови.

Парадигматичні відношення вивчають у різних розділах мовознавства (фонології, морфонології, лексикології, морфології, синтаксисі). І. С. Улуханов зазначає, що групи слів можуть виділятися або тільки на основі «смислових ознак (синоніми, антоніми, конверсиви та ін. – у лексикології), або тільки на основі формальних (акцентні класи, групи слів із тотожними чергуваннями – у морфонології), або одночасно на основі семантичних і формальних ознак, до того ж загальні формальні елементи слугують засобом вираження загальної семантики» (наприклад, слова з однаковими коренями або афіксами). Одне з можливих парадигматичних відношень між словами – відношення в словотвірному гнізді (СГ) [5, с. 20]. У процесі еволюції мови СГ поповнюються девербативами-неолексеми на позначення: 1) назв осіб: *відроджувальник, впроваджувач, грантодавець, державолюбець, апелювач, зцілювач, пожертвувач, тильнувач, паркувальник, перегінник, рекламолюб, виструнченець*; 2) опредметнених дій (станів): *лобіювання, всезрівнялівка, трубоподіл, почутини, кортячка, словотеча*; 3) конкретних понять: *рубанець*.

Отже, межі словотвірних гнізд рухомі. Адже під впливом лінгвальних і екстралінгвальних чинників гнізда можуть поповнюватися новими словами (пор. *апелювач, пікетувальник, пролазництво, доїльник; ленінопад, путінізм, мандотоносець, брудопомазання, берегоукріплення, металокрадій, заставоутримувач, кулевловлювач, яйцерізка*) [2]. Заповнення СГ із вершинним дієсловом передбачуване, системне, але обмежене у вираженні семантичних функцій, що властиве для стилістично маркованих девербативів: *А що ж ми? Де ж наші державотворчі, державочинці, державолюбці?* (Є. Дудар); *<...> дець там задіяне пустослів'я, і словотеча розважлива, і настирність нещирих дорадників, і відданих, непрошених ворогів <...>* (Ю. Боярунець); *Утіш, озовися немовчною лірою І ... хочеш – згуби, а хочеш – спаси* (О. Куликов).

Враховуючи гетерогенний принцип класифікації частин мови (семантичний, морфологічний, синтаксичний, словотвірний), необхідно зазначити, що похідні набувають вторинного значення, а стилістична маркованість, okazіональність теж зберігають напрямок мотивації, якщо похідні мають афіксальні показники. Системне вивчення слово-

твірної спроможності того чи того лексико-граматичного класу, що дає змогу простежити взаємозв'язок між смисловими структурами твірної і похідної одиниць, передбачити утворення дериватів, установити інвентар словотворчих засобів для експлікації його, виявити системні відношення (синоніміїні, омоніміїні) між похідними, напрямок словотвірної мотивації, проаналізувати морфонологічні зміни при поєднанні різного типу фіналей твірних дієслівних основ зі словотворчими засобами, відобразити динаміку словотвірного процесу та окреслити певні закономірності дериваційних процесів, зумовлює необхідність створення типології словотвірної морфонології з опертям на твірну основу як типологізувальний чинник. Опис словотвірної морфонології віддієслівних дериватів здійснюється на основі гніздування.

Характер морфонологічного супроводу дериваційних процесів визначає морфонологічна структура мотивувальної основи та словотворчого форманта. Визначення функцій морфонологічних перетворень при творенні девербативів увиразнює їхню роль у продукуванні окремого слова або комплексних одиниць.

Опис 2014 словотвірних гнізд із вершинними дієсловами (членованими і нечленованими) дає змогу зробити висновок, що всі девербативи зазнають усічення твірної основи. Позицію палаталізації створюють суфікси **-'аг-** (бродяга), **-ін'н'-** (возіння, творіння; **-ій** (водій, носій, палій), **-іж** (платіж, надіж), **-інь** (скрутінь, крутінь), **-Ø** (зав'язь, сповідь), **-б(а)** (дільба, голосьба), **-аг(а)** (бродяга, блудяга); **-к-** (коть-к(о)); позицію йотації – суфікс **-ен'н'-**: дроблення, зацікавлення, повідомлення, розграфлення, **-ель** (дішень) (для похідних субстантивної зони); **-'ач-** (для похідних ад'єктивної зони) (бродячий), **-ува-**, **-а-**, (для похідних вербативної зони) (бавити¹ (заваляти, розважати) – прибавл-**á-ти-ся**; вбавити² – вбавл-**á-ти**; привалити – привал'-**ува-ти**), **-ки**, **-цем**, **-ці**; **-ачи** (для похідних адвербіальної зони) (перевалити – переваль-**ки**, переваль-**цем**, переваль-**ці**; варити – вар'-**ачи**), (валити¹ – вал'-**іж** (сукновальня), вал'-**ій** (сукновал); завалити – завал'л'-**(*j)(а)**, навальн(ий) – навальн'-**ість**, перевалити – перевал'-**н'(а)**), позицію депалаталізації – суфікси **-ець** (стрілець, нирець); **-ок** (стрілок, нирок), **-ун** (шелестун), **-ень** (сідень, вёртень (жук)), **-ач** (глядач), **-Ø** (довіра, обстріл); позицію перехідного пом'якшення – суфікс **-ник** (запобіжник, сподвижник), **-к(а)** (запряжка, передишка), **-ець** (переможець). Морфонологічні позиції також детермінують дію морфонологічних правил консонантних (на морфемному шві) і вокалічних (у кореневій морфемі) альтернацій (будити¹ – б́удження, в́абити – в́абл-ен(ий); покрáпати –

покра́пл-ен(ий); *ко́ти-ти* – *коч-íл(о)* (коло), *кра́сти-ся* – *кра́д-учи-сь*; *бí-ти* – *бóй-н'(а)*). У давніх коренях відбуваються комплексні вокалічні альтернації {e//o//i} (*брести* – *бродити* – **брід**, *везти* – *возити* – **віз**, *гонити* – **гінка**); {Ø//и//і//о} (*брати* – *розбирати* – **розбір** – **збори**).

Морфонологічні позиції в СГ із вершинними членованими дієсловами іншомовного походження детермінують дії таких морфонологічних правил: усічення дієслівної основи (367 СГ) при творенні похідних, консонантні альтернації в кореневій морфемі на другому і третьому ступенях деривації: *прециз/ува́/ти* – *прециз'-ij(a)* (з//з'), *прецизі́й-н(ий)*, *прецизі́йн'-ість* (н//н'); *претенд/ува́/ти* – *претенд-éнт*, *претéнз'-ij(a)* (д//з'); *еміт/ува́/ти*¹ – *еміс-ij(a)*¹ (т//с'). Морфонологічна операція усічення зазвичай співдіє за творення зі зміною наголосу: *дистил'/ува́/ти* – *дистил'-а́ціj(a)*, *дистил'-а́тор*, *дистил'-а́т*; *експон/ува́/ти* – *експон-а́т* та ін. Усічення іншомовної дієслівної основи взаємодіє з переміщенням наголосу на дериваційний суфікс: *ілюстр/ува́/ти* – *ілюстр-а́ціj(a)*, *ілюстр-а́тор*; *камуфлюв/ува́/ти* – *камуфл'-а́ж*, *камуфл'-éр*. Іншомовні дієслівні основи на консонантний комплекс поєднуються із суфіксами на вокалічну ініціаль (*-а́ціj-*, *-а́тор*, *-он*, *-ант*, *-ент*, *-ат*, *-ер*, *-аж*). Процес деривації уможливають морфонологічні операції, які трансформують твірну основу в похідну. Важливим морфонологічним засобом слугує усічення дієслівної фінали, консонантні і вокалічні альтернації, зміна наголосу. Зазначені морфонологічні трансформації використовуються здебільшого комплексно.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Виходячи зі специфіки дієслова як вершинного слова СГ, стверджуємо, що найчастотнішою з усіх морфонологічних операцій є усічення, консонантні чергування та модифікації наголосу. У морфонологічних трансформаціях убачаємо не лише засіб формальної сумісності морфем, що супроводжують процес словотворення, а й передання певної інформації, адже морфонологічні засоби інформують про формальні властивості поєднаних у дериваційному акті морфем, зокрема про особливості контактної зони (фонемну конфігурацію фінали твірної основи та ініціалі суфікса), про поскладову організацію твірної основи, про тип акцентної позиції слова, акцентні потенції словотворчих засобів, диференціювати утворення від питомих і від запозичених слів певного граматичного класу.

Структура та наповнення словотвірних гнізд із вершинними дієсловами залежить від словотвірних значень, що сформовані певною

лексико-семантичною групою твірних дієслів та словотворчим засобом, походженням та частотою вживання дієслова. На словотвірну спроможність віддієслівних утворень впливає їхня функціонально-стильова характеристика: у загальномовних питомих дієслів по-різному наповнені словотвірні зони дериваційних парадигм: це чотири- або тризонні девербативи, у вузькоспеціальних або запозичених дієслів – одно- або двозонні девербативи. Врахування семантичних, словотвірних відношень між твірним дієсловом і похідним у СГ допомагає виявити зв'язки, що існують між словами, утвореними різними способами словотворення.

Характер дії форманта на похідну основу залежить від його фонологічної структури. Найбільш активно морфонологічно марковано перший ступінь словотворення, а для префіксальних дієслів – другий, оскільки вони входять до складу тризонних девербативів; на подальших ступенях морфонологічні процеси згасають. Морфонологічна маркованість СГ залежить від його словотвірного потенціалу. Проведене дослідження дає змогу з'ясувати й прогнозувати морфонологічні операції і встановити трансформації девербативів, передбачити морфонологічну структуру дериватів словотвірних гнізд з вершинним дієсловом із ще не зреалізованим дериваційним потенціалом, враховуючи специфіку синхронної морфонологічної системи.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфонології девербативів убачаємо у вивченні комплексних словотвірних одиниць (словотвірного гнізда і словотвірної парадигми), з'ясуванні морфонологічних трансформацій дієслівних основ при творенні три-, дво- й однозонних похідних сучасної української мови, оскільки вони мають свою специфіку і малодосліджені в українському мовознавстві.

Література

1. Данилина Н. И. Морфонологические системы в синхронии и диахронии (на материале неблизкородственных языков) : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. И. Данилина. – Саратов, 2012. – 36 с.
2. Демешко І. М. Морфонологічна характеристика неолексем-девербативів у сучасній українській мові / І. М. Демешко // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія : Мовознавство. – Т. 21. – Вип. 19 (3). – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2013. – С. 44–52.
3. Иткин И. Б. Русская морфонология / И. Б. Иткин. – М : Гнозис, 2007. – 272 с.
4. Толстая С. М. Морфонология в структуре славянских языков / С. М. Толстая. – М. : Индрик, 1998. – 318 с.

5. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания [4-е изд.] / И. С. Улуханов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.

References

1. Danilina N. I. Morfonologichieskiie sistemi v sinhronii i diakhronii (na materialie nieblizkorodstviennykh yazykov) : avtoref. dis. na soiskaniie nauch. stiepeni dokt. filol. nauk : spets. 10.02.19 «Teoriia yazyka» / N. I. Danilina. – Saratov, 2012. – 36 s.
2. Demeshko I. M. Morfonolohichna kharakterystyka neoleksem-deverbatyviv v sychasni ukrainskii movi / I. M. Demeshko // Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. – Seriia : Movoznavstvo. – T. 21. – Vyp. 19 (3). – Dnepropetrovsk : Vyd-vo DNU, 2013. – S. 44–52.
3. Itkin I. B. Russkaia morfonologiiia / I. B. Itkin. – М. : Gnozis, 2007. – 272 s.
4. Tolstaia S. M. Morfonologiiia v strukturie slavianskikh yazykov / S. M. Tolstaia. – М. : Indrik, 1998. – 318 s.
5. Ulukhanov I. S. Slovoobrazovatelnaia siemantika v russkom yazykie i printsipy yeie opisaniia [4-ie izd.] / I. S. Ulukhanov. – М. : Izd-vo LKI, 2007. – 256 s.

Демешко Инна. Принципы описания словообразовательной морфологии девербативов в украинском языке. В статье обозначены перспективы исследования девербативов в украинском языке в контексте теоретических достижений современной лингвистики, рассмотрены проблемные вопросы деривационных отношений, направлений словообразовательной мотивации отглагольных производных, выяснены принципы описания словообразовательной морфологии отглагольных существительных. Установлено, что для девербативов основная морфологическая операция – усечение, консонантные чередования и модификации ударения. Отмечено, что структура и наполнение словообразовательных гнезд с вершинными глаголами зависит от словообразовательных значений, которые сформированы определенной лексико-семантической группой мотивирующих глаголов и словообразовательным средством, происхождением и частотой употребления глагола. На словообразовательную способность отглагольных образований влияет их функционально-стилевая характеристика: в общезыковых исконных глаголах по-разному наполнены словообразовательные зоны деривационных парадигм: это четырех- или трехзонные девербативы, в узкоспециальных или заимствованных глаголах – одно- или двухзонные девербативы. Семантические, словообразовательные отношения между мотивирующим и мотивированным в словообразовательном гнезде помогают выявить связи, существующие между словами, образованными различными способами словообразования.

Ключевые слова: девербативы, транспозиция, словообразовательная морфология, словообразовательные гнезда с вершинным глаголом, усечение, консонантные чередования, модификации ударения.

Demeshko Inna. The principles of description of derivational morphology of verbal derivatives in the Ukrainian language. The article outlines the perspective of the research of verbal derivatives in the Ukrainian language in the context of theoretical

achievements of modern linguistics, studies problem issues of derivational relations, lines of word-forming motivation of verbal derivatives, it also finds out the principles of description of derivational morphonology of verbal nouns. It was found out that the most common morphonological modifications for verbal derivatives are reduction, consonant alternations and accent modification. It was established that the structure and contents of word-forming families with vertex verbs depends on word-forming meanings that were formed by a certain lexical-semantic group of forming verbs, on word-forming means and on origin and frequency of using a verb. Word-forming abilities of verbal derivatives are influenced by their function-stylistic characteristics: for general verbs derivational paradigms are filled in different ways; these are four- or three-zone verbal derivatives; for highly specialized verbs these are one- or two-zone verbal derivatives. Taking into account semantic, word-forming relations between a forming word and its derivative in a word-forming family helps to identify the links that exist between the words formed by different ways of word formation.

Key words: verbal derivatives, transposition, derivational morphonology, word-forming families with vertex verbs, reduction, consonant alternations, accent modification.

УДК 81'371+81'374

Маргарита Жуйкова

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ У СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЯХ: ВІДСИЛКА ДО ПРОТОТИПУ

На організацію будь-якої мови, зокрема, її семантичної підсистеми, впливає універсальність перцептивної та когнітивної діяльності людини незалежно від її расової, культурної, соціальної чи іншої належності. Прояви загальнолюдської специфіки пізнання світу, що зазвичай трактують як антропоцентризм у мові, можна виявляти в різних аспектах функціонування мови та мовлення. У статті наголошується, що на діяльності лексикографів, які будують словникові дефініції, позначаються загальні принципи людського пізнання, зокрема виокремлення об'єкта з континууму перцептивної інформації, його категоризація, виділення розрізнявальних ознак у межах субкатегорії, формування прототипу, а також зіставлення та порівняння об'єктів одного категорійного рівня. На прикладі дефініцій прикметників із домінантним емпіричним компонентом (слова на позначення кислого, солодкого, гіркого смаків, а також білого кольору), які вибрані із словників англійської, української, польської та російської мов, показано, що тлумачення таких слів будуються на основі відсилки до певного референта – носія тої ознаки, яка названа прикметником. Вибір прототипів